

"האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב"

פרשת תרומה – בעניין "תורתו אומנותו" - פטור מגיוס לצה"ל

הרב שמעון שושן
ראש ישיבת אמית עמיחי

גיוס בני הישיבות לצה"ל מלווה את מדינת ישראל מיום הקמתה. רה"מ הראשון דוד בן גוריון, בתוקף תפקידו כשר הביטחון, נתן פטור מגיוס לכ-400 בחורי ישיבה. מקורבים לבן גוריון מספרים כי הפטור נבע מתוך הנחה של בן גוריון שהמגזר החרדי הינו "שמורת טבע" שעלולה להיעלם בקרוב. לאחר שנים, כשהבין שמדובר במגזר שהולך וגדל, הצטרף בן גוריון על הפטור שנתן ב-1948. מאז ועד היום, הפטור מגיוס – הנקרא "תורתו - אומנותו" – עבר גלגולים רבים, ומשנה לשנה גדל מספר מקבלי הפטור באופן משמעותי.¹ אם בשנת 1999 7.8% מהמתגייסים קיבלו פטור של תורתו אומנותו, הרי שעשרים שנה לאחר מכן בשנת 2019 המספרים הכפילו את עצמם ל-15.7% פטורים.² יש לקחת בחשבון כי בתוך הנתון הזה נכללים גם בני ישיבות ההסדר והישיבות הציוניות הגבוהות שבהן הבחורים מתגייסים בשלב מאוחר יותר. הצמיחה המשמעותית הזאת קשורה לשתי סיבות מרכזיות: א. הגדילה הטבעית שיש באוכלוסייה החרדית. ב. בחורים חרדים "שתופסים טרמפ" על הפטור הזה, יוצאים לעבודה ולעסקים בגיל צעיר ורשומים בישיבות באופן פיקטיבי. לתופעה הזאת אתייחס לקראת סוף הדברים.

מהי דעת התורה וחז"ל בעניין חובת הגיוס לצבא? המצדדים בחובת גיוס לכולם בימנו, ולעומתם המצדדים בפטור מגיוס ללומדי התורה בימנו, מביאים שלל מקורות לחזק את טענתם. לעיתים שני הצדדים אף מביאים את אותו המקור בדיוק, ומעניקים לו פרשנויות הפוכות. להלן נמנה חלק מהמקורות.

בתנ"ך ישנם מקורות רבים מהם ניתן ללמוד על החובה להתגייס לצבא ולהילחם למען שמירה על עם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל. כבר ביציאת מצרים (שמות יז) שולח משה את יהושע בראש הצבא להילחם בעמלק, ולקראת סוף המסע במדבר מתרחשות מספר מלחמות נוספות כנגד עמי האזור: הכנעני מלך ערד (במדבר כא), סיחון מלך האמורי (במדבר כא), ובהמשך אף הנקמה במדיין (במדבר לא), שם מגייס משה 12,000 לוחמים לצאת למלחמה. גם בכיבושי יהושע, בתקופת השופטים, שמואל, שאול, דוד ושאר מלכי יהודה וישראל, ניתן לראות כי לעם ישראל היה צבא ששמר על כשירות מבצעית כל השנה, הגן על הגבולות ויצא להילחם כשצריך.

¹ הסדר דחיית שירות צבאי לתלמידי ישיבה – רקע היסטורי: https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/f6627626-ef7c-e811-80e2-00155d0a9876/2_f6627626-ef7c-e811-80e2-00155d0a9876_11_10610.pdf

² נתוני גיוס – דובר צה"ל: <https://www.odata.org.il/dataset/d4c479e1-1c8c-417f-a1b9-ccc9f5a52d39/resource/35b703cd-d9df-4e22-aa00-055667a9c1b0/download/-1999-2019-1.pdf>

כאייל תערוג

פרשת שבוע לעילוי נשמת אייל חבורך מו"מ הי"ד

עוד מביאים המצדדים בחובת הגיוס את הפרשייה המפורסמת בספר דברים פרק כ: "כי תצא למלחמה על אויבך..." שם רואים במפורש כי יש פטור מגיוס רק למקרים מיוחדים כמו: בנה בית ולא חנכו, נטע כרם ולא חיללו, ארש אישה ולא לקחה, הירא ורך הלבב. בהקשר הזה נזכרה במסכת סוטה דף מד ע"א האמירה המפורסמת כי במלחמת מצווה (או "חובה", לפי רבי יהודה), הכל יוצאים למלחמה – אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (לא ניכנס במאמר זה לסוגיית גיוס נשים לצה"ל, אם כי המקור על כלה שיוצאת למלחמת מצווה הוא בהחלט מקור מרתק).

לעומתם, המצדדים בפטור מלא לאלה שתורתם הינה אומנותם, מביאים את אותם המקורות בדיוק כחיזוק לטענתם. למשל, העובדה שמשח רבינו גייס למלחמה במדיין רק אלף למטה, ובסה"כ 12,000 לוחמים, מוכיחה ששבת לוי לא גויס, שהרי שבת לוי הוא השבת ה-13 מאז יוסף פוצל למנשה ואפרים. לטענתם, גם יהושע וגם מלכי ישראל לא גייסו את לומדי התורה משבת לוי, עליו נאמר: "ה' הוא נחלתו". מאידך, לא ברור שאכן שבת לוי היה פטור לגמרי מגיוס, שהרי ישנה שאלה במסכת קידושין דף כא, בדבר דין כהן באשת יפת תואר (מצווה שהיא רלוונטית רק בשדה הקרב), משמע שבני שבת לוי כן יצאו למלחמות.

הגמרא ב-בבא בתרא דפים ז-ח עוסקת בשאלת חובת ההשתתפות של תלמידי החכמים בצרכי הציבור. הגמרא מזכירה שש פעמים את המושג "רבנן לא צריכי נטירותא" – קרי, תלמידי חכמים אינם צריכים שמירה, ולכן הם פטורים ממיסים ומשאר חובות הקשורות לביטחון. זהו לכאורה מקור ברור המצדד בפטור גורף לגיוס בחורי ישיבה שהרי הם אינם צריכים שמירה. מדוע, אם כן, הם אינם צריכים שמירה? בכך נחלקו הפרשנים: האם משום שיש עליהם שמירה שמימית, או לאו דווקא – שהרי הם חשופים לסכנות האויב כמו כולם, אלא שהציבור חייב לשמור עליהם שכן התורה מגינה ומצילה את השאר. למעלה מכך, בפירושו למשנה (אבות ד, ה) משווה הרמב"ם את לומדי התורה לכוהנים, שיש לכבדם, ועל הציבור לדאוג להגנתם.

מדברי החתם סופר בחידושו על הסוגייה ב-בבא בתרא, עולה כי התורה שמגינה על תלמידי החכמים, מועילה לכלל. בהמשך מוכיח החתם סופר כי הפטור המוזכר בגמרא רלוונטי רק למיסים ולחומה שמגנה על תושבי העיר היהודים בתקופת הגלות, אבל באשר לשמירה שנדרשת כמו כל אומה בעלת מדינה, גבולות וצבא, גם תלמידי חכמים חבים ליטול חלק במאמץ הלאומי.

החרדים השייכים לקבוצות האנטי-ציוניות מצטטים את אותו החתם סופר בדיוק כמקור לכך שאין לגייס את לומדי התורה. לשיטתם, אנחנו עדיין בגלות, ולימוד התורה הוא שמציל את עם ישראל. הם כמובן מתעלמים מדברי החתם סופר, לפיהם כשעם ישראל חי בארץ ישראל כמדינה עצמאית – הרי שחובת הנשיאה במאמץ הלאומי לשמירת המדינה חלה על כולם.

עוד נקודה מעניינת בנושא נזכרה בשאלה שנשאל הרדב"ז (רבי דוד בן זמרא; חי בצפת במאה ה-15), ביחס למקרה בו תושבי העיר לא רצו לבנות חומה מכספם כי אמרו שאינם מפחדים, ואילו תלמידי החכמים בעיר כן רצו חומה. השאלה הייתה האם תלמידי החכמים יכולים לכופף את תושבי העיר לבנות את החומה; וכמובן, מי ישלם עבורה. מדבריו משתמע שאם היוזמה היא של תלמידי

כאייל תערוג

פרשת שבוע לעילוי נשמת אייל מבורך מו"מ הי"ד

החכמים, הם יכולים לכופ את בני העיר לשלם עבודה – אך גם הם חייבים להיות שותפים במימון הפרויקט.

לעומתו, לדעת החזון איש (מנהיג הציבור הליטאי בקום המדינה), ביד תלמידי החכמים לכופ את תושבי העיר לבנות חומה על חשבונם, בעוד שהם עצמם פטורים מתשלום, שכן אינם זקוקים לשמירה, לנוכח ההגנה השמימית ממנה הם נהנים. זאת ועוד, המצדדים בפטור מגיוס ללומדי התורה מסתמכים על הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל יג, יב-יג: "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה'... לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחלין... אלא הם חיל ה'... ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו... להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלוקים, ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודשים ויהיה חלקו ונחלתו לעולם...". לשיטת התומכים בפטור מגיוס, הנה רמב"ם מפורש לפיו מי שבוחר להקדיש את חייו למען לימוד התורה, הרי הוא כשבט לוי ואינו מתגייס.

מה כל זה אומר על תלמידי הישיבות במדינת ישראל בימנו? כמי שגדל שנים רבות בקרב הציבור החרדי, לעניות דעתי ניתן לחלק את ההתנגדות של הציבור החרדי לגיוס לצה"ל לשלוש קבוצות מרכזיות:

א. הקבוצה הראשונה הינה זו המחשיבה את לימוד התורה כערך עליון, מתוך תפיסת עולם שללא התורה אין קיום לעם ישראל. יש לומר כי גם בקרב הציבור הדתי לאומי רוב מוחלט מצדד בתפיסת העולם הזאת באופן עקרוני, ואפילו חלק מהציבור המסורתי שאינו מגדיר את עצמו דתי מכבד, מעריך ומוקיר את לומדי התורה ומבין כי ללא תורת ישראל אין לנו קיום. נציין כי ישנן ישיבות גבוהות לאומיות, כדוגמת מרכז הרב, הר המור, שבי חברון, כרם ביבנה ועוד, שבהן חלק מהבחורים לומדים שנים רבות, מתחתנים ובסופו של דבר אינם מתגייסים או שמתגייסים לשירות מקוצר מאוד.

ב. הקבוצה השנייה מאופיינת באידאולוגיה אנטי-ציונית. לשיטתם, מדינת ישראל אינה "ראשית צמיחת גאולתנו" במקרה הטוב, ובמקרה הרע הינה "מעשה שטן". כלומר, עם ישראל עודנו בגלות. בהסתמך על דברי החתם סופר, בגלות – התורה תגן על לומדיה, ולא נדרש צבא לשם כך. כל זה, כמובן לא מפריע להם ליהנות מכל מה שמדינת ישראל מעניקה להם.

ג. הקבוצה השלישית נוגעת בעיקר לאלה שלא כל כך חובשים את ספסלי בית המדרש, ובכל זאת ראשי הישיבות ומנהיגי העדה שלהם נותנים להם מחסה רשמי ואישור של "תורתו אומנותו". ההסבר שהם נותנים בדרך כלל, בעיקר לעצמם, הוא כי שירות צבאי הינו מדרון חלקלק להתדרדרות רוחנית ולהתרחקות מקיום אורח חיים דתי, ולכן מוטב "לשקר קצת" ובלבד שיצילו את אותם הבחורים מלהתקלקל בצבא. המציאות היא שבחורים רבים רשומים פורמלית בישיבה, אבל בפועל הם כבר עובדים, מתחתנים, מקימים משפחות ומתחמקים באלגנטיות מהשירות הצבאי, תחת הגנת המגזר.

כאייל תערוג

פרשת שבוע לעילוי נשמת אייל מבורך מו"מ הי"ד

וכאן גם ניתן לשאול – האם הם מתקלקלים פחות בעולם העסקים האכזרי בו הם נמצאים, מחוץ לכותלי בית המדרש?

האמוציות והמתח החברתי שמתעורר בכל כמה שנים, וביתר שאת בעקבות המלחמה, מגביר את הפחד הכללי בציבור החרדי מפני גיוס גורף; משטרה צבאית ברחובות בני ברק; וחשש אמיתי לגורל עולם התורה. דבריו החדים של הראשל"צ הקודם הרב יצחק יוסף שליט"א בדבר ירידה מהארץ אם יגויסו בכוח לומדי התורה, היו קשים בוודאי שאיני מזדהה עימם. עם זאת, הם מבטאים בעיניי בעיקר סנטימנט עמוק של חרדה לעולם התורה ורצון לעצור את הסחף החברתי.

ישנו היבט מרכזי נוסף בסוגיה הזאת: גיוס הציבור החרדי חייב לבוא מתוך חוק שהסכמה בצידו. מראות האלימות והשסע בחברה הישראלית מהשנה שעברה יהיו אך פרומו למה שיתחולל במדינה אם ייכפה גיוס גורף על החרדים. אמונתם בצדקת דרכם, והתגייסותם סביב מנהיגים שילהיבו לצאת לרחובות, יפרקו את המדינה מבלי שיהיה גיוס בפועל.

לאור האמור, לעניות דעתי יש להוביל לפתרון הבא:

א. ביחס לקבוצה הראשונה, להגיע בהסכמה עם מנהיגי הרוב החרדי בכנסת לרשימה מצומצמת של לומדי תורה שתורתם אומנותם "על אמת". מדובר על כאלה שענייני העולם באמת לא מעניינים אותם והם עסוקים אך ורק בלימוד תורה. אם אכן הם מסתמכים על אותו רמב"ם שהזכרנו קודם בהלכות שמיטה ויובל, שכל איש שנדבה רוחו ללמוד תורה, עליהם לקרא היטב את כל דברי הרמב"ם: "ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם" – דהיינו, כשיבוא להשתדך אותו בחור, לא ינהל משא ומתן עם הורי הכלה על דירה, ולא יחפש לעצמו ביזנס מהצד. מדובר על יחידי סגולה. צריך לשאוף כי גם אותם יחידי סגולה ישרתו, בשלב מסוים, שירות צבאי מקוצר, אולי במודל "הסדר מרכז" ולאחר מכן יוכלו לחזור לספסלי בית המדרש. בתקופת השירות המקוצר שלהם, עולם התורה ימשיך לפרוח בזכות בחורים צעירים חדשים שבינתיים יצטרפו למעגל הלומדים.

ב. ביחס לקבוצה השנייה שאינם מתגייסים מתוך אידאולוגיה, אי אפשר לגייס אותם בכוח. זה לא ישים. אולם לגביהם יש לעגן בחוק כי לא ייהנו משירותי המדינה, לא יזכו בהטבות הביטוח הלאומי, וכמובן – ההקצבה לישיבות בהן הם רשומים, תיפסק לאלתר. כנ"ל לגבי סרבני גיוס על רקע מצפוני, פציפיסטים וכיו"ב מהמגזר הכללי. דין שווה לכולם.

ג. ביחס לקבוצה השלישית, לגביהם המדינה צריכה להילחם בכל האמצעים העומדים לרשותה ולעמוד כחומה בצורה מול מנהיגי הציבור החרדי בכנסת. מי שלא מסוגל "להמית עצמו באוהלה של תורה", יואיל בטובו להתגייס. הרב שך זצ"ל מנהיג הציבור הליטאי החרדי עד שנת 2001, שזכיתי להתייעץ איתו מספר פעמים בחיי ואף להיות בביתו הצנוע, התייחס בחריפות ביחס לאותם אלה שרשומים בפטור של תורתם אומנותם, אולם בפועל אינם נמצאים בישיבה, ואמר כי עליהם נאמר "דין רודף". לדבריו: "בגלל אלו הרמאים גייסו בסוף גם את אלו שלומדים תורה".

כאייל תערוג

פרשת שבוע לעילוי נשמת אייל מבורך טויטו הי"ד

בראיון בתחנת הרדיו 'קול ברמה' (26.2.12), אמר ח"כ מאיר פרוש: "מי שלא לומד, חייב להתגייס. כך מצטטים בשם הרב שך לגבי אלו שלא לומדים ועושים ההיפך מללמוד, ולוקחים דיחוי מהצבא שלא בצדק. יש להם דין רודף, כך נאמר בשם הרב שך". אם כנים דברים אלה של מנהיגי הציבור החרדי, הרי שעליהם להפסיק להגן עליהם ועל ראשי הישיבות, ולהעביר למדינה את שמות המשתמטים. במידה שראשי הישיבות לא משתפים פעולה, על הרשויות למצוא דרך לאתר את המשתמטים, להפסיק עבורם את ההקצבה לישיבות, ולעצור להם את ההטבות מטעם המדינה.

לסיום, בהיסטוריה הקצרה של מדינת ישראל, שופט בית המשפט העליון צבי טל ז"ל עשה עבודה יסודית והביא הצעה שהייתה יכולה להביא מזור לסוגיה הכואבת הזאת.³ ראיתי בחורים בישיבות ההסדר ובישיבות הגבוהות הלאומיות כאלה שלמדו תורה שנים רבות וגם התגייסו לצבא, ולא רק שלא התקלקלו – אלא הפכו לאנשים ישרים יותר, ערכיים יותר, מוסריים יותר וחיים חיי תורה באופן מלא. ראיתי, כמובן, גם כאלה שלא. ראיתי בחורים במגזר החרדי שלמדו תורה ולא התגייסו, והתחתנו והמשיכו ללמוד תורה עד זקנה, והיו לאנשים ישרים אוהבי ה' יראי אלוקים – וראיתי, כמובן גם כאלה שלא. כל בחור, חרדי או דתי לאומי, שנמצא בפטור של תורתו אומנותו, וכל אחד מהמנהיגים של אותם הבחורים, שיתבונן פנימה עמוק ויבדוק עם עצמו: מה הקב"ה באמת רוצה ממני עכשיו?

אייל מבורך טויטו הי"ד, שעלון זה נכתב לעילוי נשמתו הטהורה, היה איש של אמת ואיש של תורת חיים. בלשונו: "הדבר שמחזיק אותי שפוי זה המצפון האישי שלי". אני מזמין את כל חובשי ספסלי בית המדרש היקרים לשאול את עצמם מה המצפון האישי שלהם קורא להם לעשות בעת הזאת. "האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב".

שבת שלום

³ חוק טל – אתר הכנסת: https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/dcbe8d55-f7f7-e411-80c8-00155d010977/2_dcbe8d55-f7f7-e411-80c8-00155d010977_11_9853.pdf